

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

9
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ilmiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 420 sahifa, 30-sentyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni

saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va

innovatsiyalar departamenti rahbari

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta

tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik

bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liqin Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,

O'zR Tabiat resurslari vazirligi,

O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IQJK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Ichki turizmni rivojlanlantirishda davlatning o'rnini.....	7
Dehqonov Burxon Rustamovich, tayanch doktorant	
Qishloq xo'jaligida sug'orish tizimlari boshqaruvini rivojlantirish yo'llari	11
Mirjamilova Halkar Nurali qizi, assistent	
Yangi O'zbekiston sharoitida o'simliklar karantini tizimi faoliyatini takomillashtirish va iqtisodiy samaradorligini oshirish.....	15
Alimov Murodkosim Achilovich, mustaqil izlanuvchi	
"Yashil iqtisodiyot" da energetika sohasini investitsion holatining statistik tahlili	20
Umarov Faxriddin Umar o'g'li, katta o'qituvchi	
Yoqilg'i-energetika korxonalari moliyaviy barqarorligini ta'minlashda investitsion faoliyatning ahamiyati.....	26
Ergashev Muhibbek Aslam o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Tog'li hududlarda turizm biznesining rivojlanishi	31
Abdovakil Alimov Komil o'g'li, tayanch doktorant	
Ta'lim turizmining nazariy asoslari va O'zbekistondagi tendensiyalari.....	38
Maxmudova Nodira O'ktamovna, tayanch doktorant	
Turizmga innovatsion texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari.....	43
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li, tayanch doktorant	
Mintaqaviy investitsion loyihalarning jozibadorligi tahlillari masalalari	46
Davlatshayev Akmal Ashurmamatovich, dotsent, i. f. n.	
Yashil iqtisodiyotning tijorat banklaridagi ahamiyati va ularning raqamlashuvi.....	51
Maxmudova Muxlisa Qodirjon qizi, dotsent, PhD	
Turizm rivojlantirishda "Tourism 4.0" konsepsiyasini joriy etish masalalari.....	57
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna, mustaqil tadqiqochi	
Davlat tomonidan qishloq xo'jaligini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish.....	62
Ollokulova Feruza Mansurovna, PhD; Jabborov Jahongir Abdovohid o'g'li, magistrant	
Перспективные направления "Зелёной химии" для Республики Узбекистан.....	66
Султанходжаев Бахтиёр Забихуллович	
O'zbekistonda transport va logistika sohasini rivojlantirish strategiyasi	73
Usmonov Botir, magistr	
Hududlarda investitsion faollikni oshirishga qaratilgan mexanizmni takomillashtirish.....	78
Sunatullayeva Shaxnoza Xurshid qizi, tayanch doktorant	
Qurilish tarmoqlarida boshqaruv faoliyatini iqtisodiy ko'rsatkichlar tahlili	82
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich, PhD	
Connection between interest rate on loans, cash flow and turnover of funds	87
Sharbat Abdullaeva, Professor; Sardor Abdullaev, the applicant	
Econometric Analysis of the Impact of IPO on the Market Capitalization of Companies	92
Shakhzod Saydullaev, PhD.	
Davlat xaridlarini takomillashtirishda budjet mablag'laridan samarali foydalanishning moxiyati va zarurligi.....	101
Raximjonov Kamronbek Ilxomjon o'g'li, mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekistonda to'lov tizimining raqamli transformatsiyasining o'ziga xos xususiyatlari.....	105
Otamurodov Shavkat Nusratillayevich, i. f. d. (DSc); Eshqulova Nasiba Normo'minovna, o'qituvchi	
Tijorat banki xizmatlarida ta'lim kreditining o'rnini va uni takomillashtirish masalalari.....	110
Eldor Uskanov, mustaqil tadqiqotchi	

Korxonaning strategik boshqaruvini takomillashtirish.....	114
Maxmudov Nosir Maxmudovich, professor; Elmurodov Faxriddin Faxrodovich, magistratura tinglovchisi	
Respublikada kichik biznesni moliya-kredit mexanizmlari orqali qo'llab-quvvatlash masalalari.....	120
Ergashev Otamurod Toshtemirovich, PhD	
Mulk iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda muammo va yechimlar.....	125
Ermatov Musojalil Komilovich, kafedra dotsenti v. b.; Abdunazarov Oybek Abdumutalibovich, katta o'qituvchi	
Using intelligent and decision support systems for developing University Curriculum: semi-automated need analysis approach.....	132
Abduraxmanov Zafar Batirovich; Ikromov Sayidolim Ismoilovich	
Challenges of Developing a Competitive Environment in the Context of Economic Liberalization.....	138
Akobirova Nodira Najmiddin qizi, asisstant	
Topical Issues of the Development of Recreational-Tourist and Military-Recreational Activities.....	141
Alimova Guzai Alisherovna, PhD in economics, docent	
Kreditlash jarayonlarida xulq-atvor iqtisodiyoti omilini joriy etish istiqbollari.....	146
Jo'rayeva Sevara Zakirovna, mustaqil izlanuvchi (PhD)	
Portfelli xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli.....	152
Kamilova Iroda Xusniddinovna, PhD	
Exploring the Ethical Dimensions of Artificial Intelligence in Advancing Human Rights and Sustainability.....	156
Matkarimova Gulchekhra Abdusamatovna, Professor	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlashning nazariy asoslari.....	163
Maxmudov Rahimjon Xamid o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Barqaror iqtisodiy o'sishga yalpi talab va yalpi taklif omillarining ta'siri.....	170
Nabiyeu Ulug'bek Mirodiljon o'g'li, tayanch doktorant	
The potential advantages of implementing the Total Quality Education Management (TQEM) concept.....	175
Otakulov Makhmadjon, PhD	
Kichik yashil biznesni yanada rivojlantirish imkoniyatlari.....	181
Raximova Kizlarxon Ne'matjon qizi	
Jamg'armalar investitsiyalar manbasi sifatida.....	185
Sadikova Ra'no Abdullayevna, i. f. n., dots.	
Davlat moliyasining moddiy asosini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga erishish.....	188
Shamsiyev Shuxrat Sayfutdin o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Aholi turmush darajasini oshirishda ijtimoiy himoyaning o'rni.....	191
Sherjonov Sherjon Alijan o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar to'lov qobiliyatining aniqlashni nazariy uslubiy masalalari.....	196
Adashaliyev Baxtiyorjon Valisher o'g'li, dekan o'rinbosari	
Kichik sanoat zonalarini faoliyatini samarali boshqarish tamoyillari.....	203
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillayevich, dotsent; Adilbekov Allayar Anvarbekovich, magistrant	
Aholini ijtimoiy himoya qilishda pensiya va ijtimoiy nafaqalarning o'rni.....	206
Aliyev Ma'ruf Komiljon o'g'li, mustaqil izlanuvchisi	
Использование методов управления для повышения эффективности производства на предприятиях.....	212
Алиева Надирахон Абдумаликовна, PhD. доц.: Тлеумуратова Мадинабону Дилмурат кизи, ст. 3-курса	
Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash mexanizmini takomillashtirish.....	217
Z. G. Allaberganov, kafedra dotsenti	
Davlat fiskal (byudjet-soliq) siyosatining aholi bandligiga ta'siri va uni takomillashtirish.....	222
Asatullayev Xurshid Sunatullayevich, i. f. n., professor	

O'zbekistonda iqtisodiyot tarmoqlariga raqamli iqtisodiyotni shakllantirish omillari.....	228
Axmedova Yulduz Sunatullayevna, kafedra o'qituvchisi	
Moliyaviy risklarni baholash usullari, boshqaruvdagi yondashuvlari	232
Baymuratova Gulirayxon Tursunbayevna, kafedra dotsenti	
Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda biznes jarayonlarini boshqarish	236
Baxriyev Dilshod Rizvonkulovich, mustaqil izlanuvchi	
Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning ekonometrik modellash ko'rsatkichlari.....	242
Berdiyev Akram O'ktamovich, mustaqil izlanuvchi	
Innovatsion muhitni shakllanishi va rivojlanishida investitsiyaning zarurligi	253
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida yashil moliyalashtirishning nazariy asoslari va xususiyatlari	258
Botirov Erkinjon Xayitovich, kafedra dotsenti	
O'zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali investitsion salohiyatni oshirish	263
G'aybullayev Odil Baxtiyarovich, kafedra dotsenti v. b.	
Tadbirkorlik subyektlarining innovatsion loyihalarini moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish.....	269
Jubanova Bayramgul Aymuratovna, PhD	
Soliq ma'muriyatchiligi va uni raqamlashtirishni ekspert baholash yo'llari.....	272
Ibragimov Boburshoh Bohodir o'g'li, i. f. d. (PhD), doktorant (DSc)	
Xalqaro standartlarga muvofiq buxgalteriya autsorserlari tomonidan moliyaviy hisobotlarni transformatsiya qilishni takomillashtirish.....	278
Islomov Alisher Baxtiyor o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	284
Qurbonova Shaxrinnoz, tayanch doktorant	
Yerlarning degradatsiyaga uchrashi va oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar	288
Mamanazarova Nasiba Jo'rayevna, kafedra doktoranti	
Davlat sektorida ichki auditni tashkil etish xususiyatlari	292
Mamirjon Jaloliddinov, mustaqil izlanuvchi	
Финансирование акционерных общества через рынок капитала	297
Муминов Шохжахон Сууюнович, ассистент кафедры	
Необходимость развития предпринимательской и страховой деятельности риски на рынке Узбекистана	302
Муятдинов Махмуд Жалелович, независимый исследователь	
Инвестиционная привлекательность как фактор экономического развития страны.....	307
Назарова Гузал Баходировна	
Tijorat banklarida kreditlash jarayonlarini takomillashtirish masalalari.....	312
Nozima Abdullayeva, mustaqil tadqiqodchi	
Tijorat banklarining xizmatlar sohasini kreditlash amaliyotiga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili.....	316
Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich, kafedra dotsenti v. b.	
Современное решение, которое положительно влияет на логистические услуги и резко снижает смертность на перекрестках.....	326
Тажимуратов Умид Рузमतovich, Бахриев Иброхим Исометдинович, кандидат медицинских наук, доцент; Жуманийёзов Эркин Худойбергенович, кандидат медицинских наук, доцент; Тажимуратов Рузमत Отажанович, кандидат медицинских наук, Тажимуратов Абдусами Умид угли, ученик 10 класса	

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida dividend siyosati va tendensiyalari tahlili.....	333
Temirov Abdulaziz Alimjanovich, kafedra dotsenti, i. f. n.	
Современное состояние инвестиционного потенциала Республики Узбекистан.....	339
Топпилдиев Соҳибжон Раҳимжонович, DSc; Одилова Дилноза Барнаевна, PhD	
Portfelli xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli.....	345
Tosheva Ziroat Aliqul qizi	
Kichik biznes subyektlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-nazariy jihatlarlari	349
To'rayeva Nafisa Odilovna, mustaqil izlanuvchi	
О достижениях Узбекистана в реализации национальных целей и задач устойчивого развития.....	355
Турсун Мухитович Ахмедов, и. ф. д., проф.; Гавхар Рустамовна Хидирова, докторант, и. ф. ф. д., доц	
Влияние корпоративного управления в зеленой экономике	359
Уринов Бобур Насиллоевич, заведующий кафедрой	
Ko'chmas mulkni soliqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari.....	366
Fayziyev Farrux Abdullaxojayevich, kafedra dotsenti	
Transport tizimi iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishlari.....	374
Fayzullayev Javlonbek Sultonovich, DSc.	
Oliy ta'lim muassasalarida byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning ayrim fundamental masalalari	382
Xayriddinov Sh. B., mustaqil izlanuvchi	
Xalqaro raqamli valyuta bozorini rivojlantirish istiqbollari	385
Xolov Nabijon Qaxramonovich, PhD.	
Nodavlat notijorat tashkilotlarning rivojlanishi va hozirgi shart-sharoitlari.....	391
Xusanov Otabek Nishonovich, PhD, mustaqil izlanuvchi	
Banklarining aktivlarini daromadlilikini oshirish yullari.....	396
Elbusinova Umida Xamidullayevna, kafedra dotsenti	
Особенности методики проведения аудита затрат на производство.....	401
Хилола Икрамова Ровшан кизи, базовый докторант	
Ta'lim islohotlarining ma'naviyatdagi o'rni	407
Bekdavlat Aliyev	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	412
O'ktamova Nozima Narzulla qizi, kafedra dotsenti	
Moliyaviy barqarorligi tushunchasining konseptual mohiyati, turlari va asosiy tavsiflari.....	416
Eshquvatov Aziz Baxtiyorovich, mustaqil izlanuvchi	
Tadbirkorlik subyektlari innovatsion-investitsion faoliyati samaradorligining ekonometrik tahlili...	429
Nazarov Nazar, i.f.f.d (PhD), Shavkatova Durdona, talaba	

TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI INNOVATSION-INVESTITSION FAOLIYATI SAMARADORLIGINING EKONOMETRIK TAHLILI

Nazarov Nazar,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, i.f.f.d (PhD)

Shavkatova Durdona

Mehmonxona xo'jaligini tashkil etish va boshqarish fakulteti, 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonning 14 ta hududidagi 441 ta tadbirkorlik subyektlari innovatsion-investitsion faoliyati ekonometrik tahlil qilingan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – tadbirkorlik subyektlarning iqtisodiy samaradorligini oshirish uchun 11 o'zgaruvchi o'rtasidagi innovatsion-investitsion munosabatlarini tahlil qilish hamda iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarini aniqlashdir. Tanlab olingan omillar LATENT modeli orqali ekonometrik tahlil qilinib, yangi natijalarga erishilgan.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik subyektlari, innovatsion-investitsion faoliyat, ekonometrik tahlil, iqtisodiy samaradorlik.

Abstract: This article provides an econometric analysis of the innovative and investment activities of 441 business entities in 14 regions of Uzbekistan. The main purpose of the study is to analyze the innovative – investment relations between 11 variables and determine the indicators of economic efficiency in order to increase the economic efficiency of business entities. The selected factors have been econometrically analyzed through the LATENT model and new results have been obtained.

Key words: business entities, innovative-investment activities, econometric analysis, economic efficiency.

Аннотация: В данной статье представлен эконометрический анализ инновационной и инвестиционной деятельности 441 хозяйствующего субъекта в 14 регионах Узбекистана. Основной целью исследования является анализ инновационно-инвестиционных связей между 11 переменными и определение показателей экономической эффективности с целью повышения экономической результативности хозяйствующих субъектов. Выбранные факторы были эконометрически проанализированы с помощью скрытой модели, и были получены новые результаты.

Ключевые слова: хозяйствующие субъекты, инновационно-инвестиционная деятельность, эконометрический анализ, экономическая эффективность.

KIRISH

Bugungi Jahon iqtisodiyoti integratsiyalashuvi sharoitida milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirish uchun mamlakatdagi tadbirkorlik subyektlarining innovatsion-investitsion faoliyati samaradorligini oshirish orqali ishlab chiqarish hajmini hamda mahsulotlar sifatini yangi darajaga olish chiqish muhim hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadbirkorlik subyektlarining investitsion faoliyatini rivojlantirish muammolarining nazariy va amaliy jihatlarini xorijlik iqtisodchi olimlardan A.Smit, Y.Shumpeter, M.Porter, A.Venables, X.Glenn, P.Krugman, B.Robert, va boshqalar tomonidan keng o'rganilgan.

MDH mamlakatlari iqtisodchi olimlaridan A.G. Granberg, O.G. Dmitrieva, N.Zubarevich, S.V. Kazansev, I.N. Merenkova, A.N. Nosovlar mamlakatda tadbirkorlik subyektlarining investitsion faoliyatini rivojlantirishning nazariy masalalariga alohida e'tibor qaratganlar.

O'z navbatida, o'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan A.V.Voxobov, S.S. Mirzalieva, Sh.I. Mustafaqulov, C.A. Zakirova, A.T. Doschanov va boshqa iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlarida tadbirkorlik subyektlarining mamlakatimiz iqtisodiyotidagi o'rni, erkin iqtisodiy zonalar tashkil etish asosida tadbirkorlik subyektlarining faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan qator tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Biroq yuqorida qayd etilgan ilmiy tadqiqotlarning aksariyati bevosita mamlakatni umumijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va innovatsion sharoitda tadbirkorlik subyektlari faoliyatini rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan bo'lib, tadbirkorlik subyektlarining innovatsion-investitsion faoliyatini rivojlantirish muammosi alohida tadqiqot obyekti sifatida o'rganilmagan. Aynan shu holat mazkur tadqiqot ishi mavzusini tanlash, uning maqsadi va vazifalarini belgilashga asos bo'lib xizmat qildi.

TADQIQOT METADALOGIYASI

Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv, omilli tahlil va sintez, monografik tahlil, induksiya va deduksiya, statistik ma'lumotlarni guruhlash, solishtirma tahlil, tanlanma kuzatuv, korrelyatsion va regression tahlil, ilmiy abstraksiyalash va boshqa usullardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR:

Tadqiqot ishida O'zbekistondagi 14 hududda faoliyat yuritayotgan jami 441 nafar tadbirkorlik subyektlarining 2020-2022-yil mobaynidagi faoliyatini ekonometrik tahlil qilindi. Modelning parametrlari sifatida yer maydoni (hektar), ishlab chiqarish maydoni (kvadrat metr), ishlab chiqarish hajmi (tonna/birik), ishlab chiqarish miqdori (mlrd. so'm), eksport miqdori (mln. dollar), mahalliyashtirish darajasi (foiz), investitsiya jalb etish (o'z mablag'lari hiobidan mln. dollar), investitsiya (bank kredit hisobidan mln. dollar), yaratiladigan ish o'rinlari, tadbirkorlar hududlar bo'yicha taqsimot va ixtisoslashuv bo'yicha tarmoqlar olingan (1-rasm).

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
молиялашти~л	391	1.224517	1.863459	.011	16.1
инв~б_млндол	171	.6853667	1.55278	0	12.7
инв~т_млндол	93	10.19324	40.10709	0	300
яратилган_р	413	71.10896	119.9433	8	1800
pop_numeric	461	.0065076	.1397239	0	3
экспорт_млнд	436	101.6674	74.07916	1	250
маҳаллийла~э	461	208.0174	97.95738	1	344
ишлабчиқар~э	424	445.5943	128.7819	105	635
ишлабчиқар~м	424	445.5943	128.7819	105	635
ер_майdonи~э	420	308.6024	225.7331	35	702
тadbirkorл~б	441	901.1769	154.71	78	1124
хуdудлар	457	1134.635	28.47691	722	1167

1-rasm. Tadbirkorlik subyektlari faoliyatining umumiy statistikasi

Rasmga ko'ra, tadbirkorlik subyektlarining ishlab chiqarish sohasi va yo'nalishlari bir-birini takrorlagani uchun o'zgaruvchilarning ba'zilarida nazarda tutilgan omillar bo'yicha ma'lumotlar farqlangan. Jadvalga ko'ra, tanlangan parametrlarning o'rtacha qiymatlari, standart og'ishmalar, omillarning qayd etgan eng quyi va eng yuqori qayd etgan qiymatlari tasvirlangan. Masalan, 413 ta loyihadagi yaratilgan ish o'rinlari, uning o'rtacha qiymati 71 kishi, standart og'ishma 120 nafar ishchi-xodim, shu bilan birga eng quyi qiymat 8 nafar va eng yuqori qiymat esa, 1800 kishini tashkil etgan. Qolgan o'zgaruvchilar mos ravishda ushbu yondashuv asosida izohlanishi mumkin.

Tahlil jarayonida omilli tahlil (Factor Analyses) uslubidan foydalanilgan bo'lib, olti bosqichdagi amallar va buyruqlar asosida modellashirildi. Bu uslub ba'zi adabiyotlarda indekslash uslubi deb ham nomlanadi. Model shartlariga ko'ra, o'xshash parametrlarni tadqiqot jarayonida kuzatilmagan yangi indeks ostida jamlab ular orasidagi munosabatlar faktorlar qiymatlariga ko'ra tahlil qilinadi.

Jami parametrlar to'rt asosiy indeksga jamlanib, quyida bosqichlarda ularning o'zaro munosabatlari aniqlandi. **Investitsiya indeksining tasviriy statistikasi**

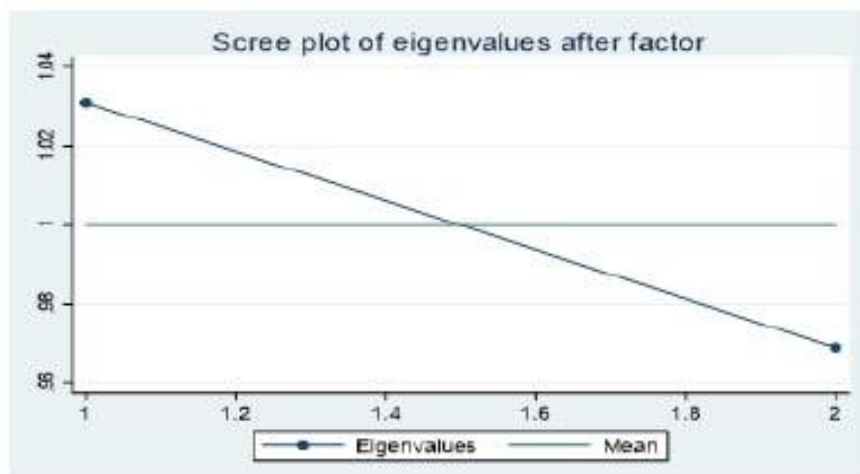
1-jadval

Variable	Factor1	Eigenvalue	Uniqueness	Proportion	Cumulative
Inv_t_bamInd	0,718	1.031	0.484	0.515	0.515
Inv_t_o'zmlnd	0.489	0.988	0.485	0.485	1.000
Method		Principal component analyses			
Number of observations		81			
Chi2(1)=0.08		Prob>chi2=0.0781			
Utility index		Investitsiya			

Investitsiya indeksi o'z ichiga tadbirkorlik subyektlariga bank tomonidan ajratilgan investitsiyalar va shaxsiy mablag'lari asosida jalb etilgan mablag'lar o'zgaruvchilarini olgan. Mazkur indeks jami 81 ta tadbirkorlik subyektlarini qamrab olgan.

N0 gipoteza sifatida Investitsiya indeksi bilan Inv_t_bamInd , $Inv_t_o'zmlnd$ omillari o'rtasida munosabat mavjud emas tarzida qo'yildi. Investitsiya indeksi bilan Inv_t_bamInd o'zgaruvchi 0,718 faktor yuki (Factor loading)ni va $Inv_t_o'zmlnd$ 0.489 ni qayd etmoqda. Ushbu qiymatni korrelatsiya koeffitsienti sifatida qabul qilish mumkin. Tahlil natijasiga ko'ra, $Chi2(1)=0.08$ va uning r qiymati $Prob>chi2=0.0781$ ni qayd etgan. Biz gipotezamizni faqat $p<0.10\%$ darajadagi ahamiyatlilikda rad eta olamiz.

Indeksning boshqa o'zgaruvchi bilan almashtirish imkoniyatining mavjud emasligi testi (Uniqueness) mos ravishda 0.484 va 0.485 ni qayd etgan. Demak Investitsiya indeksi o'z ichiga 50 foiz ehtimol bilan boshqa omillarni ham qamrab olishi mumkin. Qayd etilgan qiymatlar nisbati bank mablag'lari o'z mablag'laridan 0.30 birlikka ustunlik qilmoqda.

2-rasm. Investitsiya indeksining aygen qiymati (eigenvalue)

Aygen qiymat bu indeks tarkibidagi omillarning barqarorligi va tebranishlar tahlilini amalga oshirish natijasida aniqlanadi. Inv_t_bamInd omilining aygen qiymati 1.031ni va $Inv_t_o'zmlnd$ omilining aygen qiymati esa, 0.968 ni tashkil etgan.

Navbatdagi «Er maydoni» indeksini shakllantirish ham yuqorida amalga oshirilgan ketma-ketlik asosida amalga oshiriladi. Bunda kuzatuvlar soni 413 ta loyihani qamrab olgan. Mazkur indeks ikki o'zgaruvchini o'z ichiga olmoqda. Jumladan, «Ishlab chiqarish salohiyati» va «Er_maydoni_gektar» lar faktor yuki mos ravishda 0,795 va 0.712 ni tashkil etmoqda. Lekin, boshqa o'zgaruvchi bilan almashtirish imkoniyatining mavjud emasligi qiymati 1ga juda yaqin bo'lib, 0.993 va 0.893 ni qayd etgan.

2-jadval

Yer maydoni indeksining tasviriy statistikasi

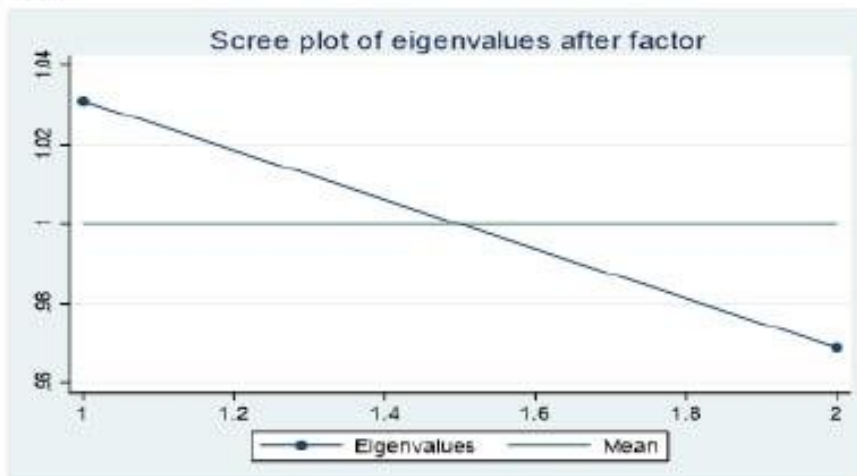
Variable	Factor1	Eigenvalue	Uniqueness	Proportion	Cumulative
Ishlabchiqarish	0.795	0.0128	0.993	40.587	40.587
Er_maydoni_ga	0.712	-0.012	0.893	-39.587	1.000
Method		Principal component analyses			
Number of observations		413			
Chi2(1)=0.06		Prob>chi2=0.080			
Factor ishlabchiqarish yer_maydoni_ga, pcf					
Utility index		Er maydoni			

Investitsiya indeksi o'z ichiga tadbirkorlik subyektlariga bank tomonidan ajratilgan investitsiyalar va shaxsiy mablag'lari asosida jalb etilgan mablag'lar o'zgaruvchilarini olgan. Mazkur indeks jami 81 ta tadbirkorlik subyektlarini qamrab olgan.

NO gipoteza sifatida Investitsiya indeksi bilan Inv_t_bamlnd , $Inv_t_o'zmlnd$ omillari o'rtasida munosabat mavjud emas tarzida qo'yildi. Investitsiya indeksi bilan Inv_t_bamlnd o'zgaruvchi 0,718 faktor yuki (Factor loading)ni va $Inv_t_o'zmlnd$ 0.489 ni qayd etmoqda. Ushbu qiymatni korrelatsiya koeffitsienti sifatida qabul qilish mumkin. Tahlil natijasiga ko'ra, $Chi2(1)=0.08$ va uning r qiymati $Prob>chi2=0.0781$ ni qayd etgan. Biz gipotezamizni faqat $p<0.10\%$ darajadagi ahamiyatlilikda rad eta olamiz.

Indeksning boshqa o'zgaruvchi bilan almashtirish imkoniyatining mavjud emasligi testi (Uniqueness) mos ravishda 0.484 va 0.485 ni qayd etgan. Demak Investitsiya indeksi o'z ichiga 50 foiz ehtimol bilan boshqa omillarni ham qamrab olishi mumkin. Qayd etilgan qiymatlar nisbati bank mablag'lari o'z mablag'laridan 0.30 birlikka ustunlik qilmoqda.

2-rasm. Investitsiya indeksining aygen qiymati (eigenvalue)

Aygen qiymat bu indeks tarkibidagi omillarning barqarorligi va tebranishlar tahlilini amalga oshirish natijasida aniqlanadi. Inv_t_bamlnd omilining aygen qiymati 1.031ni va $Inv_t_o'zmlnd$ omilining aygen qiymati esa, 0.968 ni tashkil etgan.

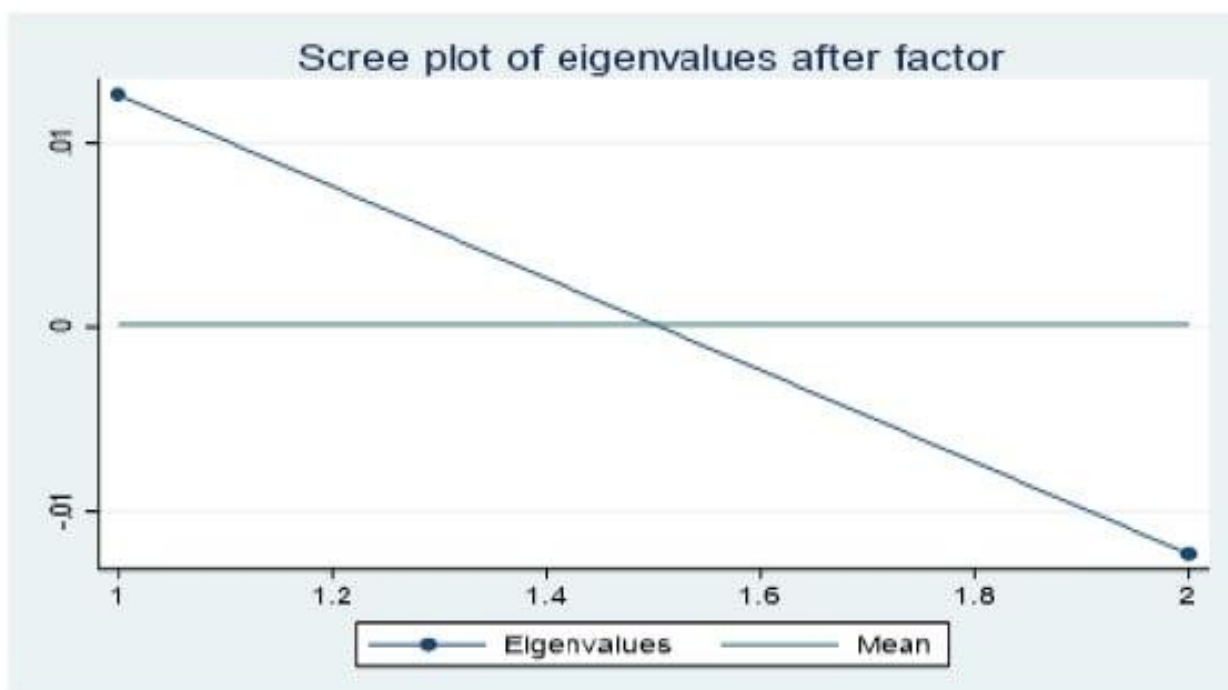
Navbatdagi «Er maydoni» indeksini shakllantirish ham yuqorida amalga oshirilgan ketma-ketlik asosida amalga oshiriladi. Bunda kuzatuvlar soni 413 ta loyihani qamrab olgan. Mazkur indeks ikki o'zgaruvchini o'z ichiga olmoqda. Jumladan, «Ishlab chiqarish salohiyati» va «Er_maydoni_gektar» lar faktor yuki mos ravishda 0,795 va 0.712 ni tashkil etmoqda. Lekin, boshqa o'zgaruvchi bilan almashtirish imkoniyatining mavjud emasligi qiymati 1ga juda yaqin bo'lib, 0.993 va 0.893 ni qayd etgan.

2-jadval

Yer maydoni indeksining tasviriyl statistikasi

Variable	Factor1	Eigenvalue	Uniqueness	Proportion	Cumulative
Ishlabchiqarish	0,795	0.0126	0.993	40.587	40.587
Er_maydoni_ga	0.712	-0.012	0.893	-39.587	1.000
Method		Principal component analyses			
Number of observations		413			
Chi2(1)=0.06		Prob>chi2=0.080			
Factor ishlabchiqarish yer_maydoni_ga, pcf					
Utility index		Er maydoni			

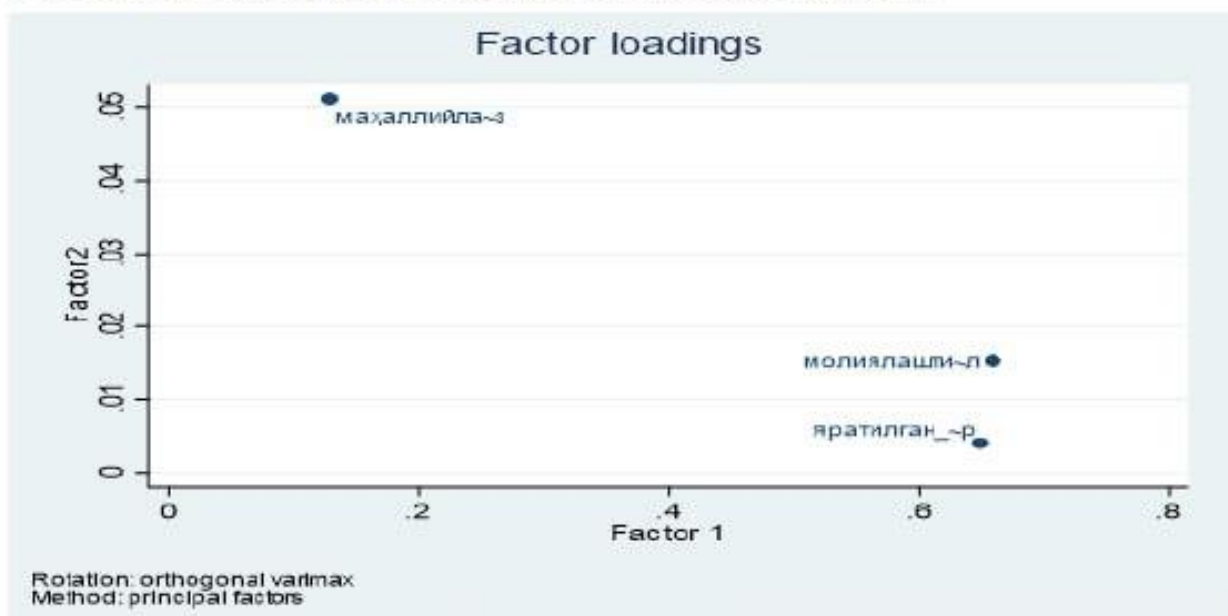
Tahlil natijasiga ko'ra, $\chi^2(1)=0.06$ va uning p qiymati $\text{Prob}>\chi^2=0.080$ ni qayd etgan. Biz gipotezani faqat $p<0.10\%$ darajadagi ahamiyatlilikda rad eta olamiz.

3-rasm. Yer maydoni indeksining aygen qiymati (eigenvalue)

Navbatdagi «Innovatsiyalar» indeksi o'z ichiga mahalliyashtirish, moliyalashtirish va yaratilgan ish o'rinlari kabi o'zgaruvchilarni qamrab olgan bo'lib, jami 388 ta tadbirkorlik subyektlarini qamrab olgan.

Tahlil natijasiga ko'ra, $\chi^2(1)=143.89$ va uning $\text{Prob}>\chi^2=0.000$ qiymatini qayd etgan. Bu esa, uning $p<0.05\%$ darajada statistik jihatdan ahamiyatlilik darajasini isbotlamoqda (4-rasm).

4-rasm. Innovatsiyalar indeksining faktor qiymati (factorloading)

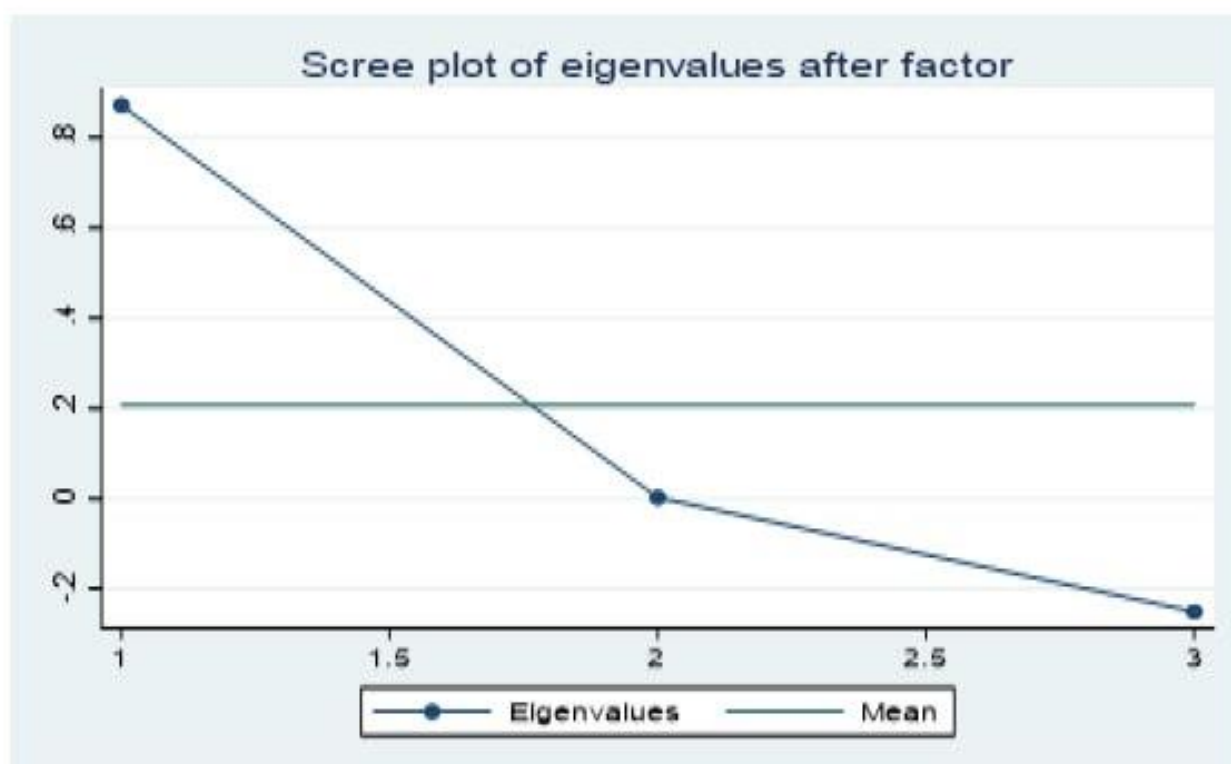
Mazkur indeks «Mahalliyashtirish», «Moliyalashtirish» va «Yaratilgan_ish_o'rinlari» o'zgaruvchilari bilan mos ravishda 0.130, 0.659 va 0.648 faktor yuki (factor loading)ni qayd etmoqda.

Innovatsiyalar indeksining tasviri statistikasi

Variable	Factor1	Eigenvalue	Uniqueness	Proportion	Cumulative
Mahalliyash-tirish	0.130	0.871	0.980	1.397	1.397
Moliyalashtir	0.659	0.002	0.565	0.003	1.401
Yaratilgan_isho'r	0.648	-0.250	0.579	-0.401	1.00
Method		Principal component analyses			
Number of observations		388			
Chi2(1)=143.89		Prob>chi2=0.000			
Factor mahalliyashtirish_foiz moliyalashtirish_o'zmablag'linimIndollar yaratilgan_isho'rnlari, pcf					
Utility index		Innovatsiyalar			

Innovatsiyalar indeksida mahalliyashtirish o'zgaruvchining aygen qiymati 0.871 ni, moliyalashtir 0.002 ni va yaratilgan_ish o'r o'zgaruvchisi teskari qiymat - 0.250 ni tashkil qilgan (5-rasm).

5-rasm. Innovatsiyalar indeksining aygen qiymati (eigenvalue)

Shuningdek, so'ngi «Samaradorlik» indeksi eksport_mIndol, ishlabchiqar_mIrd, tadbirkor_sub'ekt va hudud_ixtisoslash kabi omillarini o'z ichiga qamrab olgan. Mazkur indeks mamlakatimiz erkin iqtisodiy hududlaridagi amaldagi 406 tadbirkorlik subyektlari loyihalari iqtisodiy samaradorligini ifodalaydi.

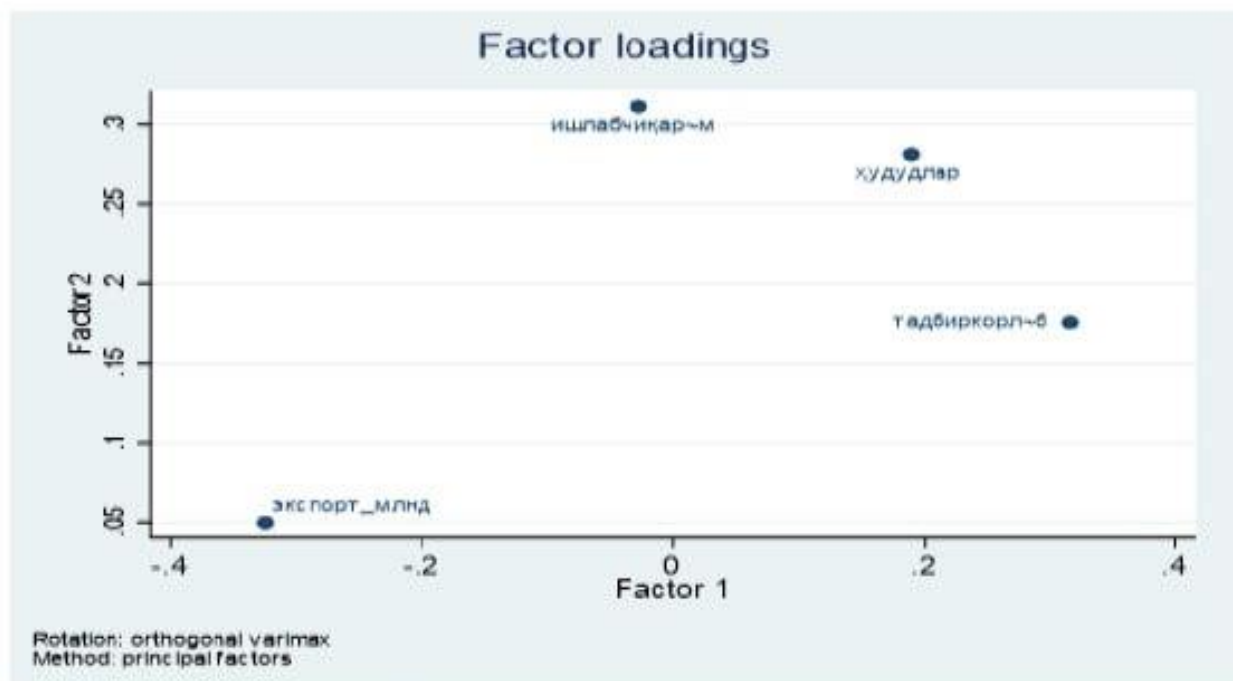

Samaradorlik indeksining tasviriy statistikasi

VARIABLE	FACTOR1	EIGENVALUE	UNIQUENESS	PROPORTION	CUMULATIVE
EKSPORT_MLNDOL	-0,219	0.311	0.892	2,056	2,056
ISHLABCHIQUAR_MLRD	0.177	0.139	0.902	0.925	2,981
TADBIRKOR_SUB'EK	0.359	-0.125	0.869	-0.830	2,150
HUDUD_IXTISOSLASH	0,324	-0,174	0,885	-1,150	1,000
PRINCIPAL COMPONENT ANALYSES					
NUMBER OF OBSERVATIONS					
406					
CH12(1)=31,49					
PROB>CH12=0,000					
FACTOR EKSPORT_MLNDOL ISHLABCHIQUAR_MLRD SO'M TADBIRKOR_SUBYEKTLARI HUDUD_IXTISOSLASH, PCF					
Utility index	Samaradorlik				

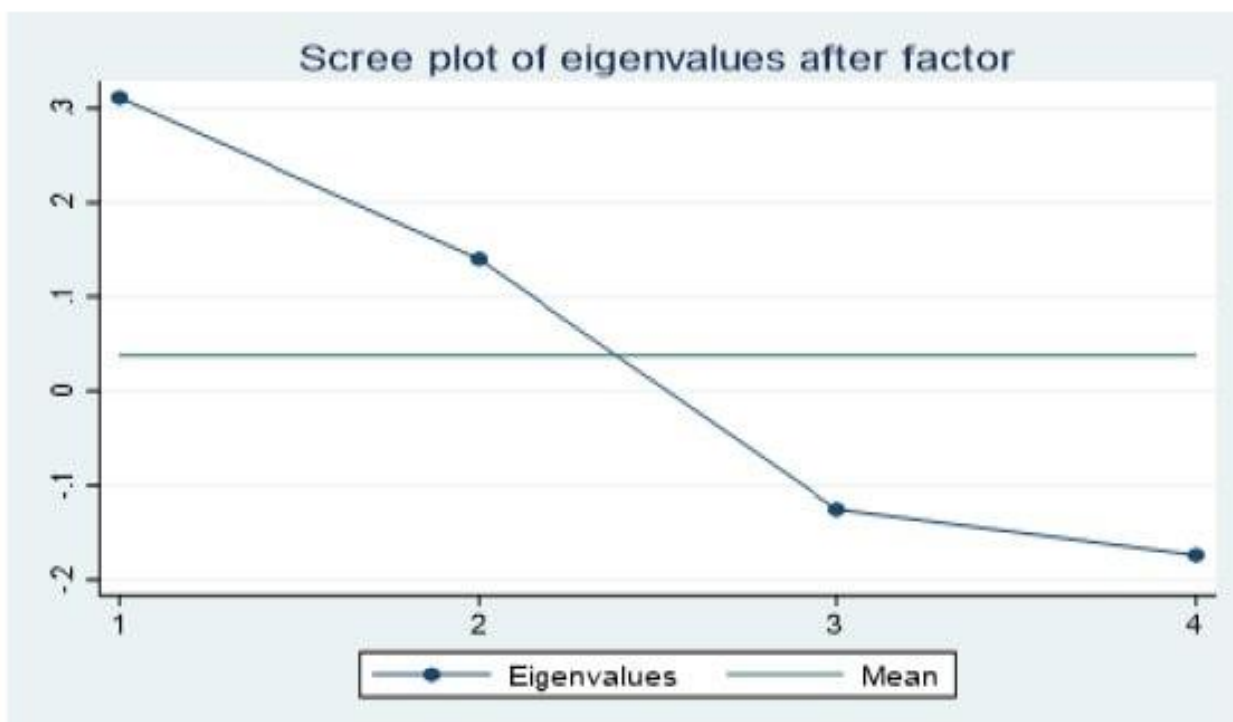

Jadvalda tadbirkorlarning eksport qilishga oid natijalar teskari bog'liqlik (-0,219) qayd etmoqda. Mahsulot ishlab chiqarish ko'rsatkichi 0.177 birlikni tashkil qilgan. Indeksning faktor yukini batafsil o'rganadigan bo'lsak, tarmoqlarda tadbirkorlik subyektlarning mahsulot ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishga oid ixtisoslashuv o'zgaruvchisi eng yuqori bog'liklikni tashkil qilganligi aniqlanmoqda (6-rasm).

6-rasm. Samaradorlik indeksining faktor qiymati (factorloading)

Mazkur indeksning o'zgaruvchilari bilan mos ravishda aygen qiymati «eksport_mldol» 0.311, «ishlab-chiqar_mld» 0.139, «tadbirkor_sub'ek» -0.125 va «hudud_ixtisoslash» -0,174ni qayd etmoqda (7-rasm).

7-rasm. Samaradorlik indeksining aygen qiymati (eigenvalue)

Endilikda shakllantirilgan to'rt indeksni (Latent) o'zaro munosabatlarini aniqlash uchun modellashtirish jarayonini bir qator testlar vositasida amalga oshiramiz. Ushbu tahlili maksimum darajadagi aniqlik (maximum likelihood) uslubidan foydalanildi. Unga ko'ra tadqiqot jarayonida ishtirok etgan 11 mustaqil o'zgaruvchilarning turli birlik va miqdorlarda bo'lganli tufayli yaxlitlash va tizimlash usulubida 4 indeksga aylantirib olish natijasida umumiy holda xulosa qilish mumkin bo'ladi. Modelning aniqligini ta'minlash uchun (maximum likelihood) STATA 16.0 dasturi 467da tadbirkorlik subyektlari faoliyatidan 399 ta loyiha tanlangan. N0 gipoteza sifatida to'rt indekslar o'rtasida o'zaro munosabat mavjud emas tarzida qo'yilgan bo'lib deyarli barcha parametrlar statistik jihatdan ahamiyatli (statistically significant). Natijaga ko'ra, r qiymat $r < 0,05\%$ darajadagi shartlari asosida N0 gipotezani rad qil olamiz va ularning o'zaro ta'sirlarini baholaymiz (5-jadval).

5-jadval

Tanlangan indekslarning regressiya tahlili

Estimation method - ml
Log likelihood - -83.881708

	Coef.	OIM Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
Structural						
Инновациялар						
Инвестиция	.4306432	.0727324	5.92	0.000	.2880904	.573196
Ер_майdonи	.0024974	.0009397	2.66	0.008	.0006556	.0043391
_cons	.0966334	.0101341	9.54	0.000	.0767709	.1164959
Инвестиция						
Ер_майdonи	.0021336	.0015122	1.41	0.158	-.0008303	.0050975
_cons	.0608672	.0148747	4.09	0.000	.0317134	.0900211
Самарадорлик						
Инновациялар	-.6329833	.1829097	-3.46	0.001	-.9914798	-.2744868
Инвестиция	.4070874	.1370045	2.97	0.003	.1385634	.6756114
Ер_майdonи	-.0067952	.0015186	-4.47	0.000	-.0097716	-.0038188
_cons	.7365872	.0235874	31.23	0.000	.6903568	.7828176
var (e.Инновациялар)	.00589	.0009886			.0042389	.0081843
var (e.Инвестиция)	.0156821	.002632			.011286	.0217905
var (e.Самарадорлик)	.013991	.0023482			.010069	.0194407

Jadvalning birinchi ustunida korrelatsiya koeffitsientlari ifodalangan bo'lib tanlangan parametrlarning o'zaro munosabatlari yaqqol ifodalangan. Mazkur ma'lumotlar asosida tadbirkorlik subyektlari innovatsion-investitsiyalash faoliyatini rivojlantirish LATENT modeli shakllantirildi (8-rasm).

Unga ko'ra to'g'ri to'rtburchaklar ichida joylashgan omillar tadqiqot jarayonidagi asosiy parametrlar, shu bilan birga oval shakl ichida tadqiqot jarayonida uchramagan (shakllantirilgan Latent) omillardir. Tasodifiy xatoliklar kichik doirachalar ichida o'z ifodasini topgan. Yo'naltiruvchi chiziqlar esa, indekslarning bevosita ta'sirlari va munosabatlarini anglatmoqda. Qayd etilgan qiymatlar testlar koeffitsienti va uning r qiymatlari ($r < 0,05\%$, $R < 0,01\%$) darajadagi ahamiyatlik asosida aniqlangan.

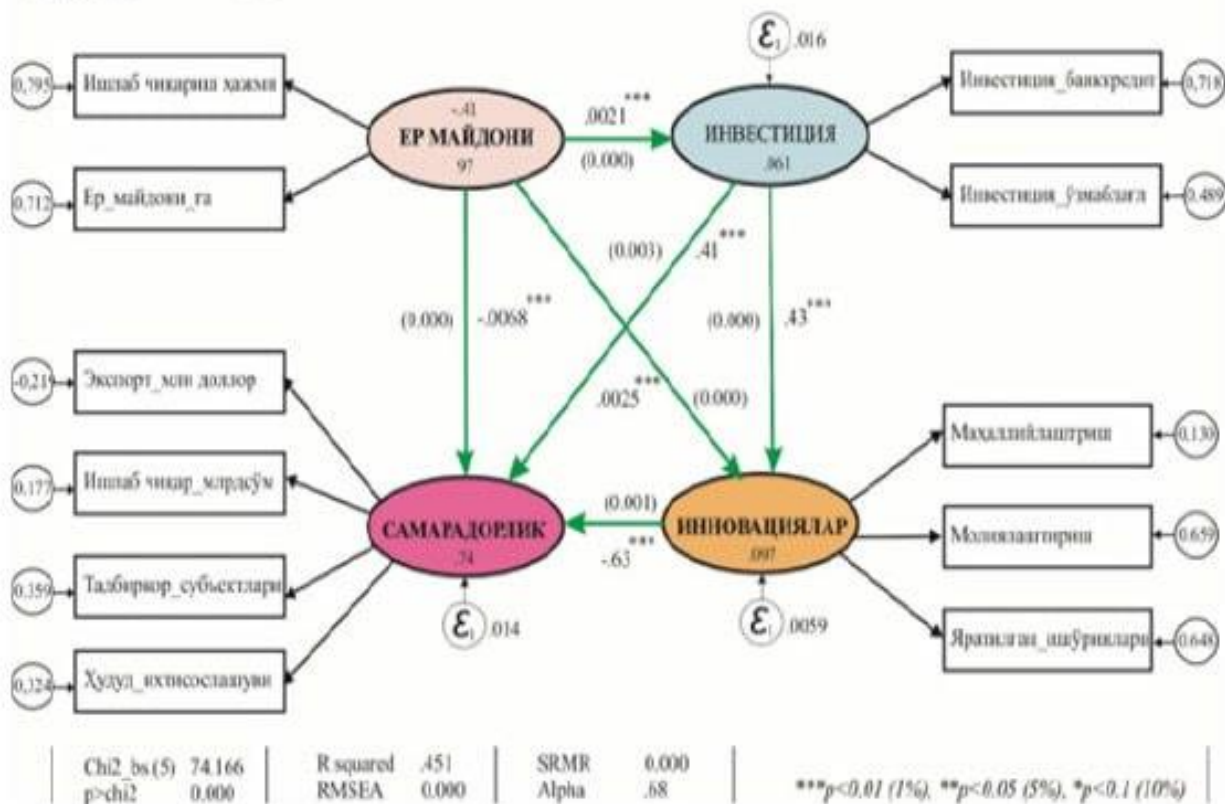
Biz jarayonni tasodifiy emasligi isbotlash uchun χ^2 testidan foydalandik. Natijaga ko'ra, χ^2 74.166 koeffitsientni tashkil etib uning r qiymati 0.000 ni vayd etgan. Bu esa, $r < 0,05\%$ darajasidagi xatolik doirasidagi qo'yilgan gipotezani rad etib modelning statistik jihatdan ahamiyatligini isbotladi.

Taxlil natijalari induktiv tahlil qilinsa, quyidagicha xulosa qilish mumkin:

1. EIZlarda ajratilgan yer maydoning bir gektarga oshirilishi investitsiya hajmini 0,21 foizga oshiradi.
2. EIZlarda ajratilgan yer maydoning bir gektarga oshirilishi innovatsiyalarni 2,5 foizga oshiradi.
3. Investitsiya miqdorini bir million dollarga oshirishilishi innovatsiyalarni qo'shimcha ravishda 43 foizga oshiradi.
4. Investitsiya miqdorini bir million dollarga oshirishilishi tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorligini qo'shimcha ravishda 41 foizga oshiradi.

Structural equation model
 Estimation method = ml
 Log Likelihood = -83.88
 Number of obs = 391

8-rasm. tadbirkorlik subyektlari innovatsion-investitsion faoliyatini rivojlantirish LATENT modeli

Cronbach alpha testiga muvofiq tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorlik latenti teskari ta'sirga ega. Shu jihatdan munosabat quyidagicha izohlanadi:

5. Tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorligini bir milliard so'mga oshirish uchun qo'shimcha ravishda 0,68 foiz yer ajratish lozim.

6. Tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorligini bir milliard so'mga oshirish uchun qo'shimcha ravishda 63 foiz innovatsiyalarga ehtiyoj mavjud.

Yuqoridagi tahlillardan quyidagi klassik chiziqli modellar tuzib olindi:

$$I. \quad (1) \quad Y = 0.4306432 \cdot X1 + 0.024974 \cdot X2 + 0.966334$$

ya'ni

$$innovatsiya.ind = 0.4306432 \cdot investitsiya + 0.024974 \cdot yer maydoni + 0.966334$$

$$II. \quad Y = 0.0021336 \cdot X1 + 0.0608672$$

$$ya'ni \quad investitsiya.ind = 0.0021336 \cdot yer maydoni + 0.0608672$$

$$III. \quad Y = -0.6329833 \cdot X1 + 0.4070874 \cdot X2 - 0.0067952 \cdot X3 + 0.7365872$$

$$ya'ni \quad samaradorlik = -0.6329833 \cdot innovatsiya + 0.4070874 \cdot investitsiya - 0.0067952 \cdot yer maydoni + 0.7365872$$

Yuqoridagi modelga ko'ra, investitsiya miqdorini ishlab chiqarish infratuzilmasi va transport-logistika tizimining rivojlanganlik darajasidan kelib chiqqan holda tabaqalashtirish orqali jalb etiladigan har million AQSh dollari investitsiya bilan tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorligini qo'shimcha ravishda 41 foizga hamda innovatsiyalarni qo'shimcha ravishda 43 foizga oshirish imkoniyati mavjudligi aniqlandi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, tadbirkorlik subyektlari faoliyatini innovatsionlik tavsifiga ko'ra yuqori (0,75-1,0), o'rta (0,55-0,74) va past (0-0,54) darajalarga ajratish hamda qulay ishlab chiqarish shart-sharoitlari va infratuzilma xizmatlaridan foydalanishda mazkur darajalardan kelib chiqqan holda ustuvorlik berish ularning iqtisodiy saradorligining oshishiga xizmat qiladi. Chunki tahlillarga ko'ra, tarmoqlarda tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorligini oshirish 51 foiz innovatsiyalarni jalb qilishga bog'liqligi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son «2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni.
2. <https://builtin.com/data-science/step-step-explanation-principal-component-analysis>
3. <https://www.statisticssolutions.com/free-resources/directory-of-statistical-analyses/factor-analysis/>
4. <https://builtin.com/data-science/step-step-explanation-principal-component-analysis>
5. <https://www.statisticssolutions.com/free-resources/directory-of-statistical-analyses/factor-analysis/>
6. www.unctad.org